

~~beden tıkmaktan yorgun düşmüş yataarken, düşünceleri olacıklara (geleceğe) yönlendirsin ne var ki, bence zihin, bütün bunlardan dolayı hiç olmadığı kadar sefil olacaktır; zira iyinin yerine kötüyü seçmek çılgınlıktır. Akıl başında olmayan insan mutlu olamaz, en iyi olanın yerine kendisine zarar verecek olanı seçenin de akıl başında olmaz. Dolayısıyla, mutlu insan doğru muhakeme yapabilen insandır; mutlu insan, her ne olursa olsun, kendi payına düşenle (nasibiyle) tatmin olan ve içinde bulunduğu şartlarla barışık olan insandır; mutlu insan tüm varoluş koşullarının değerini aklın biçmesi ne izin veren insandır.~~

* Seneca, *Moral Essays*, "On The Happy Life", Harvard University Press, 1935.

10. Kendine Yabancılaşmış Olan İnsan, Yabancılaştığı Sahici/Asıl Varlığını Nasıl Geri Kazanabilir?

Roma Stoacılığı imparatorluğun zirvede olduğu dönemlerde Roma'nın önde gelen sakinleri için bir dünya görüşü haline geldi. İS İkinci yüzyılın sonuna gelindiğinde, o muhteşem günler artık sayılıydı. Gerileyen/çürüyen imparatorlukta birçok insan, akıl yoluyla yerine getirilen görevin verdiği rasyonel doyumunu, Stoacı ahlak itibarıyla -yani, Roma'nın eski sosyal sorumluluk anlayışının Stoacı versiyonu itibarıyla- tatminkâr bulmaz olmuştu. Bir diğer ifadeyle, bu insanlar için dünya vecibelerinden elini ayağını çekmeyi vazeden felsefeler, etkin yaşam vaaz eden felsefelerden daha çekici olmaya başlamıştı. En geçerli geri çekilme (nükul) felsefesi, *Yeni-Eflâtunculuk* idi.

Hristiyan kutsal yazıları dışında, Antikçağ'dan kalan pek az yazma Orta Çağ yaşamını, özellikle de Orta Çağ mistisizmini, Yeni-Eflâtunculuk kadar etkileyebilmiştir. Yeni-Eflâtuncular arasında önde gelen isim, *Plotinus* idi. Plotinus 205'de Mısır'da doğmuş, Roma'ya giderek bir grup entelektüelin merkezinde yer almadan önce İskenderiye'de okumuş, elli yaşına gelinceye kadar hiçbir şey yazmamıştır. Aşağıdaki metin, Plotinus'un *Enneadlar* olarak bilinen derlemesinden alınmıştır. Plotinus, bilim insanları tarafından sıkça dile getirildiği üzere, bu çalışma sırasında pagan felsefe ile Hristiyan ilahiyatı arasındaki tamamlayıcı halkayı bulmuştur. Plotinus'un endişeleri Antikçağ'ın son yüzyıllarında pek çok insana kaygı ve acı veren, derin ve karanlık bir yabancılaşma hissini yansıtır. Plotinus, doğrudan veya dolaylı olarak, işte bu yabancılaşma sonucu ortaya çıkan sorunlara eğilmiştir. (JS)

Ennead^{33*}*Plotinus*

I. Ruhlar, babaları olan Tanrı'yı neden unuturlar? O'ndan gelen ve tümüyle O'na ait olan parçalar oldukları halde ne kendilerini ne de Tanrı'yı niçin bilmezler?

Aşırılık, türeme, ilk fark ve başına buyruk olmayı isteme; bunlar ruh için kötülüğün ilkesidir. Babalarını unutan ruhlar, bağımsızlıklarına sevinirler, Tanrı'nın karşısına gitmek için, hareketlerinin spontane oluşundan yararlanırlar: Ruhlar, en uzak noktaya vardıklarında, Tanrı'dan geldiklerini hatırlamazlar; tıpkı babalarından ayrı ve uzakta büyütülen çocuklara benzerler; ne bizzat kendilerini ve ne de babalarını bilirler.³⁴ Artık ne Tanrı'yı ne de kendilerini görmeyen ruhlar, kendilerini küçümserler; çünkü soylarını bilmezler. Onlar (Tanrı'nın dışında) tüm geri kalan şeyleri düşünürler ve sadece kendilerine hayran olurlar; her şey onları hayrete düşürür, oylar, onlarda ilgi ve tutku uyandırır; küçümseyerek uzaklaştıkları nesnelerle bozuşurlar.

Sonuçta, ruhların Tanrı'ya dair tüm bilgisizliklerinin nedeni, dünyanın nesnelere değer vermeleridir ve kendilerini küçümsemeleridir. Çünkü insan bir nesne peşinden koşuyorsa ve ona hayran oluyorsa, bu, kendini nesneden aşağı görmesi demektir: Bu kişi, doğmaya ve ölmeye mahkûm tüm nesnelerden daha aşağıya yerleştiğinden; kendinin, bildiği şeylerin en değersiz ve en fanisi olduğuna inandığından, Tanrı'nın gücünü ve doğasını ruhuna asla yerleştiremez.

O yüzden eğer bu durumda olanların bu ters yöne doğru; ilk varlıklara doğru dönmeleri ve yüce terime, Bir'e, İlk'e kadar gitmeleri istenirse, onlara hitap etmek için iki kanıtlama gerekir.

Bu iki kanıtlama nedir? Bunlardan biri, ruhun şimdi saygı gösterdiği (ve başka yerde daha ayrıntılı ele alacağımız) şeyin bayağılığını gösterir. İkincisi ruhu bilgilendirir ve ona adeta nereden geldiğini ve hangi değeri taşıdığını hatırlatır; ruhun değeri konusu, diğer konudan önce gelir ve bu konu, bir defa aydınlatıldıktan sonra diğerini aydınlatacaktır.

Şimdi onu (ruhun değerini) incelemelidir. Hem zaten ruh, araştırdığı konuya çok yakındır; (bu açıklama) ona çok yararlı olacaktır; çünkü araştıran şey, ruhtur. Ruh, nasıl bir varlıktır? Önce bizzat kendini nasıl tanır? Böyle bir araştırma yapabilir mi? Görebilen bir gözü var mıdır ve araştırma ona

33 "Dokuzluklar" anlamına gelir.

34 Plotinus, *ruhun inişi*'ne dair yazdığı kitapta *Enneadlar*. IV, vii açıkladığı konuları burada da ele alır.

uygun mudur? Bütün bunları bilmek için ruh, araştırma yapar. Çünkü ruhun araştırdığı şey kendine yabancıysa, araştırma neye yarar? Fakat araştırılan şey, ruhla aynı kaynaktan gelen bir objeyse, onu araştırmak uygundur ve onu bulmak mümkündür.

II. Her ruh önce şunu düşünsün: Hayat üfleyerek bütün canlıları yani yeryüzünün ve denizin beslediklerini; havada ve gökyüzünde olan hayvanları; tanrısal yıldızları tüm (evrensel) ruh³⁵ nasıl yarattı? Tüm (evrensel) ruh, güneşi ve sınırsız gökyüzünü yaratıp düzenledi ve onlara düzenli bir dönüş hareketi verdi. Tüm ruhun düzenlediği, hareket ettirdiği ve yaşattığı varlıklardan farklı bir doğası vardır ve zorunlu olarak, onlardan daha değerlidir; çünkü varlıklar, ruh kendilerine hayat verdiği takdirde doğarlar ya da onları terk ederse ölürler; oysa ruh, kendini terk etmediğinden, her zaman vardır.

Ruhun evrene ve varlıklardan her birine hayat verme tarzına gelince; bireysel ruh, büyük evrensel ruhu incelesin; bireysel ruh, başkalarını kandıran ve aldatan şeyden, sakın tutumu sayesinde kurtularak, bu incelemeye layık olmak isterse, küçük bir ruh değildir; fakat başka bir ruhtur.

Varsayalım ki, ruhu kuşatan bedende aynı dinginlik olsun ve beden kargaşaları sükûnet bulsun ve hatta bedeni kuşatan toprak, su, hava, gökyüzü, onlardan üstün diğer öğeler dingin olsun. (Bu durumda bireysel ruh) bu hareketsiz gökte, oraya dışarıdan gelen, oraya akan ve oraya boşalan ve her yerden giren ve kendini aydınlatan bir (evrensel) ruhu düşünsün; güneş ışınları karanlık bir bulutu nasıl aydınlatırsa ve onları yaldızlanmış gibi gösterirse, gökyüzünün bedenine giren ruh da aynı şekilde ona kendi dinginliğinden kaynaklanan hayatı, ölümsüzlüğü ve kendi dinginliğinin huzurunu verir.³⁶ Ve gökyüzü ezeli bir harekete sahiptir; bu ezeli hareketin nedeni bir ruhtur; ruh, gökyüzünü zekâ ile birlikte yönetir; ezeli olarak hareket ettirilen gökyüzü, mutlu bir hayvan olur, değerini, kendisinde bulunan ruhtan alır: Önceden, sadece toprağın ve suyun durgun bir cismi vardı, daha doğrusu birinin dediği gibi, “tanrıların kin duydukları” karanlık bir madde, varlık olmayan bir şey vardı.

Burada ruhun kendi isteklerine göre gökyüzünü nasıl döndürdüğünü ve yönettiğini düşünürsek, ruhun gücü ve doğası daha netleşir ve daha açık olur.³⁷ Çünkü gökyüzünün uzamı ne kadar büyük olursa olsun, ruh onun

35 Eflâtun'dan *Phaidros* 245 c, aktarım. Eflâtun burada evrensel ruhu dünya ruhu düzeyine yükseltir.

36 Bu imge, Seneca'da da bulunur (*Épîtres à Lucilius*, 41,4): O, ruhu, kaynağına bağlı olduğunu göstermek için, güneş ışınlarına benzetir: *Animus haeret origini suae*. Fakat aynı imge Plotinus çağının “güneş teolojileri”nde yaygındır.

37 Bu konuda bkz. *İkinci Dokuzluk*'un İkinci Kitabı.

tüm uzamında vardır; büyük ya da küçük olsun, tüm mesafeler (ruhla dolu oldukları için) canlandırılmışlardır.

Pek çok cisim aynı yerde olamaz; biri burada, diğeri şuradadır ve karşıt bölgelerde olsunlar ya da olmasınlar, onlar birbirinden ayrıdır. (Evrensel) ruh böyle değildir; o, cismin her bölümünü kendi bölümlerinin her biriyle canlandırmak için bölünmez; fakat cismin tüm bölümleri, bütün halinde ruh tarafından yaşatılır; ruh, her yerde vardır; o, birliğinden ve her yerde bulunmasından dolayı, kendini türeten babaya [zekâya) benzer. Çok olan ve çeşitli bölümleri bulunan gökyüzü, bu ruhun gücünden dolayı, birdir; bu ruhtan dolayı bu dünya, bir Tanrı'dır; güneş de, yıldızlar da (ruh tarafından) canlandırıldıkları için, bir Tanrı'dır. Bizde tanrısal bir şey vardır; çünkü ruh, bizde de bulunur. "Cesetleri defnetmek, gübreyi dışarı atmaktan daha acildir."³⁸

Oysa tanrılardaki tanrısalılık nedeni, zorunlu olarak, tanrılardan öncedir. Ve ruhumuz tanrılarla aynı türdendir ve ruhumuzu saf haliyle; hiçbir şey eklenmemiş biçimiyle düşündüğümüzde, dünya ruhuyla aynı değerde görürüz ve cisimli varlıkların tümünden daha değerli buluruz; çünkü cisimli varlıkların hepsi topraktandır ve onlar ateşten midirler, onları yakan nedir?³⁹ Bu iki öğeden bileşenler için, hatta su ve hava da eklendiği takdirde (dört öğeden oluşan) nesneler için aynı şey geçerlidir.

Eğer varlıkların ardından, canlandırıldıkları için koşarsak, kendimizi niçin unutalım ve bizden (daha değerli) başka bir varlığın peşinde niye koşmayalım? Eğer bir başkasında olan ruhu seversen, kendini, sonuçta bizzat kendini sev.

III. Ruh, değerli ve tanrısal bir şeydir: Böyle bir ilkeden yardım al ve güvenle Tanrı'yı araştı ve O'na kadar yüksel; O, hiç uzakta değildir; O'na ulaşacaksın; araçlar pek çok değildir.⁴⁰

Bu tanrısal ruhta, ruhtan önce, ruhun kaynağı olan üst varlığa yakın bölümü, en tanrısal bölüm gibi düşün! Çünkü söylemimizin gösterdiği gibi üst varlığa yakın bölüm, zekânın bir imgesidir; nasıl ki, ifade edilen bir söz ruhtaki bir kelamın imgesiye, bu bölüm de (evrensel ruh) zekânın kelamıdır ve diğer varlıkların varoluşlarını sürdürmeleri için zekânın (onlara) hayatı

38 Evrensel canlandırma tezi, böylece, Herakleitos'un bildiğimiz cümlesine bağlanır. Diels. *Die Vorsokratiker*, fragm. 96.

39 Bu, stoacıların ve Herakleitos'un ateşten oluşan dünya ruhuna ilişkin teorilerinin acele yapılmış bir eleştirisidir.

40 Plotinus mistisizminin doğasına ilişkin çok önemli açıklama; bu açıklama, Plotinus mistisizmini, Apulée'nin Neo-Eflâtunculuğuna, özellikle araçları çoğaltan Gnostisizme karşıt yapar. Bkz. *Enneads* II, 9.

vermesini sağlayan aktivitedir; ateşte olduğu gibi tanrısal ruhta, nesnelere verdiği sıcaklık vardır. Sonuçta, iki ruh vardır; biri Zekâ'dadır; dışarıya akamaz; fakat yukarıda kalır; diğeri kendi özel varoluşuna sahiptir. Zekâdan gelen ruh, entelektüel bir ruhtur; onun zekâsı akıl yürütmekten ibarettir; onun yetkinliği zekâdan gelir; zekâ, bu ruhu besleyen; fakat kendisi kadar yetkin bir biçimde türetmeyen bir baba gibidir. Entelektüel ruhun varlığı Zekâ'dan gelir ve Zekâ'yı temaşa ettiğinde, onun akıllı eylem halindedir. Çünkü entelektüel ruh, Zekâ'da baktığında, kendinin içinde, kendi düşüncelerine sahiptir ve etkindir. Ve şunu demelidir ki, sadece ruhun eylemleri iç entelektüel eylemlerdir; entelektüel ruha başka yerden gelen şey, aşağıdır ve ruha dışarıdan bir şeyin gelmesi, ruh için bir pasifliktir. Zekâ, ruhun babası olduğu ve ruhta bulunduğu için, onu daha tanrısal kılar; çünkü ruhla zekâ arasında sadece öz farkı vardır; ruh, (zekâdan) sonra gelir ve bir toplanma yeri gibidir; zekâ ise bir biçime benzer.⁴¹

Ruh, zekânın maddesi olduğundan, güzeldir; Zekâ gibi zekidir ve hatta basittir. Böylece açıktır ki, Zekâ, bu şekilde tanımlanan ruhtan üstündür.

IV. Bunu şu şekilde de açıklayabiliriz: Duyulur dünyaya hayran oluruz; çünkü o, büyüktür, güzeldir; onun ezeli hareketi düzenlidir; aynı şekilde dünyada görünür ve görünmez tanrılar, daimonlar, hayvanlar ve bitkiler vardır; fakat duyulur dünyanın modeline ve gerçek realitesine yüксеlelim; yukarıda bütün düşünülürleri görelim; bu modelde ezeliğe; kendilerinin iç bilgisine ve hayata sahip bütün düşünülürleri görelim; düşünülürlerin başı olan saf Zekâ'yı görelim; cömert bilgeliği ve hayatı görelim; Kronos'un yani doygunluk ve zekâ olan Tanrı'nın⁴² egemenliğindeki gerçek hayatı görelim. Çünkü dünyanın modelinde tüm ölümsüz varlıklar, tüm zekâ, tüm Tanrı, tüm ruh, ezeli bir hareketsizlik içindedir. Eğer model iyiye, niçin değiştirmeye çalışmalıdır? O, her şeye sahip olduğuna göre, nereye gidecektir? Ve o, çok yetkinse, niçin büyümeye çalışır? Ve onun her bakımdan yetkin olması için, onda bulunan her şey yetkindir; onda yetkin olmayan hiçbir şey yoktur; onda düşünmeyen hiçbir şey yoktur; Zekâ, düşündüğü şeye sahip olduğundan, araştırmadan düşünür. Onun mutluluğu, kazanılmış bir şey değildir; o, ezeli olarak tüm nesnelerdir ve bu, gerçek ezeliiktir; ruhu kuşatan ve

41 Bu bölüm, *İkinci Dokuzluk*'un iki madde ve *düşünülür madde* başlıklı kısımlarını yaklaştırmaya çalışır; fakat ruhun maddeyle karşılaştırılması Aristo'nun *Ruh Üzerine*'sinin III. Kitabının V. Kısımının ünlü formüllerinden esinlenir.

42 Tanrı etimolojik olarak *χόρος*'a (doygunluk), bağlanan Kronos'tur; bu etimoloji, dini ortamlarda çok yaygın, düşünülür sarhoşluk konusunu telkin eder. Bunu İskenderiyeli Philon'da buluruz. Kşz. H. Lewy, *Sobria ebrietas*, Gissen, 1929.

geleceğe kavuşmak için geçmişini terk eden zamanın taklit ettiği ezeliyettir.⁴³ Gerçekte ruhta bazı varlıklar (idealar) bulunur; sonra (duyusal imgeler gibi) başka yeni varlıklar ruha gelir; ruhtaki (imge), bazen Sokrat, bazen bir attır; her zaman tikel herhangi bir varlıktır.⁴⁴

Fakat zekâ, tüm nesnelerdir; onda hem hareketsiz hem de aynı yerde kalan tüm nesneler vardır; sadece o vardır ve bu o kelimesi, her zaman ona uygundur; o, hiçbir anda olmadığından, gelecek değildir; çünkü şu anda bile o vardır; o, asla geçmişte de değildir; çünkü bu bölgede hiçbir şey geçmişe karışmaz; bütün varlıklar onda ezeli olarak vardırlar; onlar kendilerine özdeşler; çünkü onlar kendilerini bu (ezeli) halleriyle severler.

Varlıklardan her biri, bir zekâdır ve bir varlıktır; onların bütünü tüm Zekâ'dır ve tüm Varlık'tır; Zekâ, Varlık'ı düşünerek, onun devamını sağlar, Varlık da düşünme objesi sıfatıyla, Zekâ'ya düşünmeyi ve varoluşu verir. Fakat düşüncenin, varlığın nedeni de olan, kendinden farklı bir nedeni vardır; hem düşünce hem varlık, kendilerinden başka bir nedene sahiptir. Çünkü onlar, birlikte vardırlar ve birbirlerini terk etmezler; fakat ikisi de birbirine ait olduklarından, biricik şeyi, Zekâ'yı ve Varlık'ı oluştururlar; düşünce ve düşünülen şeyi oluştururlar; çünkü zekâ, düşündüğü için zekâyı oluştururlar; varlık düşünüldüğü için varlığı oluştururlar. Çünkü başkalık ve özdeşlik olmadan, düşünce de olamaz.

Sonuçta, ilk terimler, Zekâ, Varlık, Başkalık ve Özdeşlik'tir. Bunlara Hareket'i ve Dinginlik'i de eklemelidir; çünkü düşüncenin var olması için, Hareket bulunmalıdır; düşüncenin aynı kalması için, Dinginlik olmalıdır; düşünülen objeden ayrı, düşünen bir şeyin olması için, Başkalık gerekir; Başkalık'ı yok ediniz, (geriye kalan) belirsiz birliktir ve sessizliktir; düşünülen nesnelerin birbirinden ayırt edilmeleri için, Başkalık gerekir; öznlü bir birlik oldukları için ve onların tümünde ortak herhangi bir şey olduğu için, Özdeşlik gerekir; onların özgün farklılığı, başkalıktır.⁴⁵ Terimlerin bu çoklğundan, sayı ve nicelik doğar ve varlıkların her birinin öz niteliği kalitedir. İlkeler olarak alınan bu terimlerden, diğer nesneler doğar.

~~İlke Olan Üç Hipostaz Üzerine Fransızcaya Çevirenin Notu:~~

~~Bu kitabın başlığı (Enneadlar/Dokuzluklar) yanlıştır; kuşkusuz burada üç hipostaz sorunu; Bir, Zekâ ve Ruh sorunu vardır; fakat kitabın asıl ama-~~

43 Bu, ezeliylik konusunda Eflâtun'un *Timaios*, 37 d, ünlü formülüdür; önceki bütün fikirler, *Ezelilik Üzerine*, *Enn.* III, *traité VII*, adlı kitapta çok geliştirilmiştir.

44 Plotinus bu *Dokuzluk*'un VII. Kitabı'ndaki (ch. I, satır 7) başka bir bakış açısına yerleşerek, ruhun bireyselliğine rağmen, her şeyin nedenini içerdiğini kabul eder.

45 Tüm bu bölüm, Eflâtun'a *Sofist*, 245 d ve *Parmenides* (145 e, 147 c) dayanır.